

KURŞUN DÖKME GELENEĞİ VE ATEŞ KÜLTÜ İLE İLİŞKİSİ

İrfan POLAT¹

Geliş:15.05.2020 / Kabul:05.08.2020

Öz

Kurşun dökme, uygulandığı itibariyle eritilmiş kurşunun soğuk bir suya dökülmesi, kimi yörelerde suyun içine ekme, soğan sarımsak gibi malzemelerin atılması, kurşunun dökülmesiyle çıkan buhar/duman neticesinde kötücül gücün ortadan kalkması veya bu suretle tespit edilmesi esasına dayanır. Saha araştırmalarında tespit edilen bilgilere göre daha çok hanımlar tarafından gerçekleştirilen kurşun dökme, bu yönüyle anaerik dönemin ve ateş, yer-su ve ay kültürünün ortaya çıktığı erken dönemin bir tezahürüdür. Bu sebeple de söz konusu geleneğin hazırlık ve icra safhalarında, erken dönemin izlerini tespit edebilmek mümkündür. Ancak kurşun dökme pratiğinin kökeninde, Türk halk kültürünün hemen her sahasına ve safhasına nüfuz etmiş bulunan ateş kültürü yer alır. Günümüzde mitik dünya anlayışıyla Türk dünyasında; buna karşın daha arkaik bir düzlemde Türkiye sahasında vücut bulan ateş kültürü ile ilgili inanışların izlerini, ateşle ilgili kelimelerin yayılımı ve kökenleriyle Türk dilinde; Şamanın ateşi getirmesi, ateşe hükmetmesi, ateş iyisine gerçekleştirilen kurban/saçı törenleri başta olmak üzere, kültür dünyasının hemen her alanında tespit etmek mümkündür. Öte yandan ateşin temizleyici özelliği itibariyle bir arındırma işlevi olması ve insanla insanüstü varlıklar arasında bir aracı rolü üstlenmesi, ateşe atılan malzemenin ateş iyisine adanan bir kurban biçiminde düşünülmesi de kurşun dökme geleneğini bu bağlamda değerlendirmenin zarureti ortaya koymaktadır. Nitekim kötü güçlerden arındırılmanın bir başka formu olarak icra edilmekte olan ve Türk kültüründe parı, alazlama, tütsüleme ve buhurlama/pohorlama adlarıyla bilinen uygulamaların temelinde de ateş kültürü ile ilgili inanışlar yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, kurşun dökme geleneğini ve Türkiye sahasındaki çeşitliliğini ortaya koymak; Türk kültüründe ateş kültürünün ehemmiyetini vurgulamak ve bu suretle söz konusu pratik ile ateş kültürü ve Türk simyası arasındaki bağlantıyı tespit ve analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Kurşun Dökme, Ateş Kültü, Nazar, Türk Kültürü, Türk Simyası.

---

¹ Dr. Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, irfanpolat@yyu.edu.tr.

MOLYBDOMANCY (LEAD POURING) AND ITS CONNECTION WITH FIRE CULT

Abstract

Lead casting, which varies from region to region with its execution forms, is formed in a structure that is intertwined with other folklore staffs. Due to its application, it is based on eliminating or detecting harmful power by the steam / smoke produced by pouring the melted lead into cold water, or in some regions, by throwing materials into the melted lead, such as bread, onion, or garlic. According to the information found in the field studies, lead pouring is executed by women, and this, is a manifestation of the matriarchal period and the early period when the fire, ground-water and moon cult emerged. For this reason, it is possible to identify the traces of these periods in either the preparation or the execution phases of this tradition. However, at the root of lead pouring practice, it is the cult of fire, which has penetrated almost every field and phase of Turkish folk culture. Today, in the Turkish world with a mythical world understanding; whereas a more archaic plane of Turkey field, in where beliefs are formed by the cult of fire, the emergence and expansion of the words related with fire in the Turkish language; it is possible to detect traces in almost all areas of the cultural world, especially for Shaman bringing fire, dominating the fire, and the victim / hair ceremonies performed for the good of fire. On the other hand, the fact that the fire has a purification function in terms of its cleansing feature and plays an intermediary role between human and superhuman beings, and the fact that the material thrown into the fire is considered as a victim devoted to the fire, reveals the necessity of evaluating the tradition of lead pouring in this context. As a matter of fact, beliefs about fire cult are at the basis of practices known as parpi, scorching, smoking and incense / pohoring, which are being carried out as another form of cleansing from bad powers. The aim of this study is to demonstrate the tradition of lead pouring and its diversity among the field of Turkey and Turkic world; to emphasize the importance of fire cult in Turkish culture, and thus to determine and analyze the connection between the said practice, fire cult and Turkish alchemy.

Keywords: Molybdomancy, Fire Cult, Evil Eye, Turkish Culture, Turkish Alchemy.

Giriş

Başta Türkiye olmak üzere Türk dünyasında ve dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirilen kurşun dökme, umumiyetle nazarı veya birtakım kötücül güçleri def etmekte kullanılan geleneksel ve kadim bir yöntemdir. Türkçede göz değmesi olarak kullanılan kelime, halk ağzında “Kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm; nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz

bir etkinin meydana gelmesi” anlamında kullanılır (Artun 2014: 379). Madene dayalı bir emleme tekniği olan kurşun dökme, hem büyüsel hem de okunan ayetler dolayısıyla dinsel nitelik kazanmış bir yöntemdir. Dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirilen kurşun dökme geleneği, kaynaklara göre bilhassa kuzey Avrupa’da ve İskandinav ülkelerinde de mevcuttur.²

Bilindiği gibi Türk kültüründe kurşun, sekentir/sekentiz, toprak yıldız, kiwa [Sogdca] adlarıyla da bilinen Satürn gezegeniyle ilişkilendirilir. Turfan’da Toyok vadisinde bulunan, 1910 yılında Wilhelm Thomsen tarafından neşredilen bir Göktürk yazıtında “Yene beş türlü mücev-/ herlerin taşların faziletini/ bildiren sözler / yene mavi açık taş Mer- / kür esasıdır bu. / açık taş jüpiter as-/lındandır / sarı taş Venüs / esasıdır. kara / taş Saturn [kiwa] / esasıdır.” (Orkun 2011: 250) ifadeleri, Türk astrolojisi ve simyası bakımından oldukça değerli bir kayıt olarak görülmelidir. Nitekim kurşunla ilişkilendirilen Satürn, Türk kültüründe bir cesaret sembolü olarak görülürken, merkezi ve toprağı simgeler (Esin 2001: 25). Moğolların Gizli Tarihi’nde yer alan bilgiye göre ise Camuha ve Temuçin arasında ilk defa dostluk kurulduğunda, Camuha ve Temuçin, birbirlerine içine kurşun dökülmüş oyun kemiği (aşık kemiği) vermişlerdir (Temir 2016: 52). Ayrıca Sibiryada destanlarında bazı kahramanların matara ve kadehlerinin kurşundan yapılmış olması da dikkati çeker (Dilek 2007: 259; 297).

---

² Antik Yunan’da molybdomancy (molybdos “kurşun” ve mancy “kehanet”) veya oomancy (oo “yumurta” – mancy “kehanet”) adıyla bilinen pratik, özellikle Ortaçağ’da avcılarının büyüye uğrayıp uğramadıklarını ve hastalığın sebebini tayin etmek amacıyla kullanılırdı. Günümüzde özellikle Slovakya, Almanya, Finlandiya ve Fransa’da Noel arifesinde ve dolayısıyla yılda bir kere olmak üzere gerçekleştirilir. Kehanette bulunma, yılın uğurlu geçmesi ve evlenilecek kişinin özelliklerini tayin etmek sebeplerine bağlı olarak uygulanan pratik, genellikle rahipler tarafından ve kutsal su kullanılarak icra edilir. Burada belirtilen geleneksel uygulamalar dışında, nazar inanışı pek çok toplumun halk inanışları arasında yer alır ancak nazar veya kötücül güçleri bertaraf etmeye yönelik kurşun dökme geleneği, nazar inanışı bulunan her toplumda görülmemektedir. Örneğin Yahudilikte nazardan kurtulmak/korunmak için süs aynası, kırmızı veya mavi renkler ve muska gibi yöntemler kullanılırken; Sudan’da bir koyunun gözlerini kör etmek; İran’da kurutulmuş koyun gözü; İngiltere’de deniz kabuğu, üzerinde delik bulunan bir taş ve nazarlıklar kullanılır. Bununla beraber başta gümüş, altın, bronz ve demir olmak üzere, bakır ve kurşundan yapılmış muskaların da dünyanın pek çok yerinde nazara karşı kullanıldığını belirtmek gerekir (Elliott 2016; Skolnik 2007: 585; Joshi 2007: 691; Dunwich, 1997: 78-79).

Türkiye sahasında gerçekleştirilen kurşun dökme geleneği, 1. Kurşun dökerek tedavi etme, 2. Dökülen kurşunun çıkardığı dumana kurşunun aldığı şekle göre tedavi etme olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir.

Kurşun Dökerek Tedavi Etme

Kurşun dökerek tedavi etme, belirli bir hastalık, kötü güçler veya geçiş dönemlerindeki koruma amacıyla yalnızca dökülen kurşunun şifa olacağı inanışına dayanır. Yörelere arasında kurşun döküldükten sonra suyun yahut kurşun dökülen suyun içine atılan birtakım malzemelerin tüketilmesi, gömülmesi veya yol ayrımlarına dökülmesi gibi varyantların varlığı da dikkati çeker.

Niğde’de derin veya bakır bir kap içinde su doldurulur ve kaba da iğne, para, soğan, sarımsak kabuğu, ekmek ve üzerlik atılır. Başka bir kabın içinde ise kurşun eritilir ve kurşun dökülen kişiye sıçramaması için kişinin başının üzerine bir örtü serilir. Eriyen kurşun kabın içine üç kere döküldükten sonra, hastadan tiksinden sudan içmesi istenir (Çolak 2015: 70). Mersin Yörüklerinde kurşun dökme düşük yapan hanımlara; Suruç’ta ve Elazığ Zazalarında ilk defa sokağa çıkan çocuklara; Gaziantep’te ise çok ağlayan bebeklere yapılır (İncir 2011: 13; Atmaca 2006: 26, Kahraman 2010: 18, Seçinti 2014: 13). Malatya ve Tunceli’de bahtı açmak; Rize’de süt kesilmesi ve büyü; Diyarbakır’da kırk basmasına karşı uygulanan kurşun dökme, daha çok kadınlar tarafından gerçekleştirilse de kimi yörelerde ise hocalar tarafından da icra edilir (Akyol 2013: 19; 21, Parlayan 2012: 32, Gürer 2008: 86, Kabataş 2006: 36; 106).

Nazardan korunma/kurtulmanın yanında, Kütahya ve Adana’da alkarsından korunmak amacıyla da kurşun döküldüğü dikkati çeker (Yeloğlu 2009: 158, Şenesen 2015: 207). İstanbul’da ise cin ve perilerden korunmak maksadıyla kurşun döküldüğü; kurşun dökülen suya ekmek doğranarak bu ekmeğin dört yol ağzında köpeklere verildiği ve suyun da olağanüstü varlıklara ikram edilmek üzere tenha bir yere saçıldığı görülür (Bayrı 1972: 101). Rudenko’nun tespitlerine göre Başkurtlar arasında imsé adı verilen üfürükçü, kut köyü (kut-ruh dökme) töreninde korku veya hastalıklı korkuyu gidermek maksadıyla mum veya eritilmiş kurşun döker. Törenin icrası esnasında da kutun çağırıldığı bir şiir söylenir (Rudenko 2001: 394).

Kurşunun Şekli veya Dumanına Göre Tedavi Etme

Kurşun dökerek tedavi etmenin bir diğer biçimi ise daha çok Türk astrolojisinin izlerini barındıran, kurşunun şekline veya dumanına/buharına bakara tedavi etmek yahut hastalığın/kötülüğün kaynağını tespit etmektir.

Muğla'da kurşun dökürüldüğünde, ortaya çıkan şekillere göre kişide nazar olup olmadığına kanaat getirilir ve nazar varsa kurşun kişinin üzerine asılır. Bu suretle de nazar kaynaklı hastalıkların şifa bulacağına inanılır. Safranbolu'da da kurşun döküldüğünde çıkan şekillere göre birtakım dualar okunur (Eşmeli 2006: 72, Savaş 2007: 8). Elazığ/Keban'da, kurşun dökülürken aniden çıkan sesin bilhassa çocukları korkuttuğu ve bu suretle nazarın etkisinin geçtiğine inanılır. Ayrıca yörede, kurşun göz şeklini alırsa, kurşuna iğne batırılır ve kem gözün de uzak tutulduğu düşünülür (Doğan 2013: 36). Kurşunun aldığı şekle göre, nazar sahibini belirleme işlemi, Elazığ merkez, Harput ve Afyonkarahisar/Sandıklı'da da uygulanır (Araz 1995: 177, Gülbaykücüük 2012: 41, Balaban 2006: 109). Gaziantep'te "kurşun atmak" deyimini de kullanılmakla beraber, kurşun kül gibi dağıldığında hastanın iyileşemeyeceğine inanılır (Özaslan 2012: 72).

Kayseri'de kurşunun döküleceği suyun içine soğan ve tarak atılır ve kurşun döküldükten sonra sudan çıkarılan soğan aile bireyelerine yedirilir. Nazara uğramış çocuklara yapılan bu işlemde, şayet dökülen kurşunda gözler oluşmuşsa nazarın bulunduğuna inanılır; kurşunda delik açılmışsa, kurşun çocuğun kıyafetine takılır (Doğan 2010: 26). Antalya'da gerçekleştirilen kurşun dökme pratiğinde, yukarıda aktarılanlara ek olarak, kaba dökülen kurşun parçacıkları iğne şeklindeyse, kişinin vücudunun iğneleşmiş olduğuna; insan kafası şeklindeyse nazarın varlığına ve kafanın şekline göre de nazar veren kişinin cinsiyetinin tayin edilebileceğine inanılır (Gönenç 2011: 68). Çankırı'da, nazara uğrayan çocuksa 3; yetişkinse 7 kez tekrarlanan kurşun dökme işleminde, Elazığ'da olduğu gibi kurşunun aldığı şekle göre nazarı değen kişinin eşkâlinin belirleneceği inancı hâkimdir. Kurşun döküldükten sonra saç geleneğinin uygulanması, birçok yörede olduğu gibi Çankırı ve Merzifon'da da müşterektir. (Sertkaya 2012: 178, Serdaroğlu 2018: 79). Afyonkarahisar/Bolvadin'de kurşun dökülen su, ağaç dipleri gibi insanların ayağının altında kalmayacağı bir yere; Manavgat'ta ise ıssız bir yere gömülür (Karanfil Güldemir 2008: 80; Şimşek 2013: 401). Tokat'ta, kurşuna bakarak nazarın olup olmadığını belirlenmesinin yanında, kurşuna bakarak gelecekle ilgili birtakım kehanetlerde de bulunulur (Çinpolat 2009: 124).

Nevşehir'deki halk inanışına göre de kurşunun şekline göre nazarı degen kişi; kurşunun rengine göre de nazarın mahiyeti belirlenir (Kabak 2011: 134). Tekirdağ'da kurşun toplu hâlde veya çoksa nazarın çok ağır olduğuna kanaat getirilir (Çıblak 2004: 118). Bergama'da kurşun kalp şeklini almışsa nazarın yürekten; göz şeklini almışsa gözden geçmiş olduğuna inanılır (Altınışik 1977: 7984). Münevver Alp'ın verdiği bilgiye göre eskiden İstanbul'da kurşuna bakarak kişideki hastalığın nazar, umacı veya korkudan, destursuz su dökmekten, olağanüstü varlıklardan, kara sevdadan olup olmadığı anlaşıldığı gibi, lohusa hanımlara ve yeni doğmuş çocuklara sürekli olarak kurşun dökülürdü. İstanbul'da olduğu gibi Çukurova'da da kurşun dökülürken son olarak ayak kısmına dökülür ve böylelikle hastalıkların çıkacağına inanılırdı (Alp 1964: 3457, Tosunbaş 1976: 7807).

Ateş Kültü ve Kurşun Dökme Geleneği İle İlişkisi

Bilindiği gibi Türk dili, ateş ve ateşle ilgili kelimeler bakımından oldukça zengin bir dildir. Duygu Yavuz Öz'ün belirlemelerine göre Türk dilinde ışıık ve ateş kavram alanlarına ait kelimeler 28 kök etrafında yoğunlaşır. Bunlar: çak-, çörk, kav/w, kav-, kö/ü-, o/öt, ört, ört-, sök-, tam-, tög, tUt,-, ul-~ur, üt-, aç-, a/āy, bal-, Dan, Ert-, kuş, to-, al-, ço-, ko- kuyaş-küneş, kü/ün ve ve ya-'dır. Bu kökler arasında kelime ailesi en kalabalık olanı ise ya- köküdür (Yavuz Öz 2017: 633).³

Temizleyiciliği dolayısıyla Türk simyasının en önemli prensiplerinden biri olarak kabul edilen ateşle ilgili inanış ve uygulamalar Türk kültüründe oldukça köklü bir geçmişe ve çeşitli icra alanlarına yayılmıştır (Çobanoğlu 2012: 983). Wolfram Eberhard'ın Çin kaynaklarından istifade ederek verdiği bilgiye göre Fu-yü ve Gavlı kabileleri arasında da ateş kültü ve ateş etrafında gerçekleştirilen ayinlere rastlanmaktaydı (Eberhard 1996: 31; 33). Yine Çin kaynaklarına göre Hitay imparatoru tahta çıkarken ateş yakılmak suretiyle göğe bildirme merasimi yapılırdı (Ögel 2014: 322). Moğolların ateşle ilgili gerçekleştirdikleri bir ayinde ise, keçeden insan suretinde maketler yapılır ve bu maketlerin alt kısımlarına da göğse benzer figürler konulur. Sürüleri korumak ve hem sürünün hem de sütün bereketini artırmak için yapılan maketler tamamlandığında, bir koyun kesilerek kemikleri ateşe atılır (Carpini 2018: 48). Wilhelm von Rubruk'un Moğol hanı Mönge'nin sarayında rastladığı bir geleneğe göre han, yakılmamış kemikleri ateşte yakarak

---

³ Türk kültüründe ateş ve ışııkla ilgili ocak, otak, Ötüken/Otukan, güneş, ay, yıldırım ve yıldız kelimelerinin etimolojik köklerinin yanında kültürel köklerinin de ateş kültüne bağlı olduğunu belirtmek gerekir.

yapacağı işlerle ilgili birtakım kehanetlerde bulunur (Rubruk 2001: 94). Nitekim görüleceği üzere henüz yakılmamış, bir başka ifadeyle mitik dünyada kemiği terk etmemiş ruhun ateşe kurban edilmesi, ateş kurbanının bir başka formu olarak görülebilir.

Leonid Pavloviç Potapov'un aktardığına göre Altay şamanları, çocuğu olmayanlar için ayın gerçekleştirdiklerinde göklerden kutu üfler ve bu kut önce ocak iyesine düşer. Altay-Sayan kamları, bütün ayınlarında "otuz başlı ateş ana" olarak tasavvur edilen ateş iyesine kurban saçıp ikramda bulunarak ayınlerine başlarken, Teleüt kamları, ayinden önce ateş iyesinden yol için yardım ister ve onların yardımı olmadan ayinin başarılı olamayacağına inanırlar. Teleütler arasındaki bir diğer geleneğe göre, düğün ziyafetinden önce damat, ateşten af dileme ve evlilik için izin isteme ayinini gerçekleştirir ve bu esnada kız tarafından dua bilenler, ateş iyesine dua ederek, kaşıkla ateşe yağ damlatır. Yakutlar ise ateş iyesini kısa boylu ve beyaz saçlı bir ihtiyar olarak tasavvur ederler (Potapov 2012: 61; 63; 99; 277, Lvova ve diğer 2013a: 215-216, Lvova ve diğer 2013b: 218, Bayat 2012: 117). Kırgızların inanışlarında çocuk ve hayvan kut'u, ateş anası/ateş iyesi (od-ana) aracılığıyla Umay tarafından gönderilir. Kazaklar arasındaki falcılık geleneğinde, bir süre ateşte bekletilen koyun kemiğinin (kürek kemiği falı) sıçramasına istinaden, kaybolan bir atın gittiği yol, bir hırsızın takibi için gerekenler veya kaybolan herhangi bir şeyin yeri tespit edilir (Radloff 1956: 483).

Altay Türkleri arasındaki inanışlarda ocağın üzerinden geçmek, ateşi kirletmek, içine çöp atmak, sivri metaller koymak, külleri çiğnemek veya karıştırmak yasaktır. Kurşun döküldükten sonra bazı yörelerde suyun insanlardan uzak bir yere dökülmesi gibi, Altaylılar da ocak küllerini insan ve hayvanların çiğnemeyecekleri bir yere bırakırlar. Ayrıca Altay ve Yakutlar arasında alas olarak aktarılan ayin, ateşle arınmak amacıyla Şamanlar tarafından gerçekleştirilir (Alekseyev 2013: 152). Ayrıca alas uygulamasının başta Kazak ve Kırgızlar olmak üzere Türk dünyasında da uygulandığı görülür. Bizans elçilerinin başları üzerinde arınma töreni düzenleyen Altaylar, bu törene de alas adı verirken, bu ifadeyi hastadan, kurban olarak adanmış attan, kötü ruhları kovmak için evi tütsüleme esnasında da nida olarak kullanırlar (Potapov 2012: 135, 280). Ateşle ilgili inanç ve gelenekler, yalnızca halk inanışlarında değil, halk anlatmalarında da yer alır. Altaylılar arasında anlatılan Altay-Buuçay destanında, "kanı akmaz, canı çıkmaz" olarak tasvir edilen Altay Buuçay, iki kardeş tarafından öldürülür ancak onun dirilmesini engellemenin tek yolu etini ve kemiğini yakmaktır (Dilek 2002: 210-211). Bununla beraber Türkiye sahası ve Türk dünyası anlatmalarında olağanüstü varlıkların da

yakılmak suretiyle ortadan kaldırıldığı görülür (Atnur 2009: 27). Nitekim yalnızca insanların değil, kemikleri yakılan hayvanların da yeniden doğuşunun ortadan kaldırıldığına inanılır (Roux 2005: 49). Ayrıca Türk dünyasında ateşte yanmayan şaman ve ateşin ortaya çıkışıyla ilgili metin sayısı oldukça fazladır (Bayat 2004: 144, Harva 2014).

Bilindiği gibi Türkiye sahasında ve Türk dünyasında Ergenekon/Nevruz ve Hızır Nebi gibi törenlerde ateşin üzerinden atlanır (Çay 1989: 197). Gagavuzların inanışlarına göre ateş, canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayrılır. Cansız ateş, iki odunun sürtünmesiyle elde edilir ve kötü ruhların kovulmasında kullanılır. Güneş battıktan sonra evden ateş verilmez ve lohusa bir hanım varsa, onun yanına girebilmek için kapı eşiğinde yakılan ateşten atlamak gerekir (Güngör ve Argunşah 1998: 136). Aynı inanışın izlerine Balıkesir ve Bergama yörelerinde de rastlanır: Salgın hastalıklardan korunmak istenen evcil hayvanlar, iki çıplak erkeğin odunları sürtmesiyle yaktığı ateşin yanından geçirilir (Boratav 2012: 34).

Türkiye sahasındaki ateşle ilgili pratikler de Türk dünyasında olduğu kadar zengindir. Murat Uraz'ın belirttiğine göre, büyük kardeş evlendiğinde ve baba evinden ayrıldığında, evde kalan küçük kardeşe od bekçisi adı verilir (Uraz 1994: 167). Benzer bir biçimde İzmir/Naldöken Tahtacılarında evlenip yeni bir yuva kuran kişinin oturacağı evde insanlar toplanır, maddi duruma göre koyun veya horoz kurban edilir. Yaşca büyük birisi (genellikle dede) evin ocağını tutuşturur (Yetişen 1976: 7851). Isparta/Yalvaç'ta gerçekleştirilen "Hasır Yakma" geleneğinde toplanan hasırlar, çocuklar tarafından yakılır ve yakılan ateş harlandığında, yaş fark etmeksizin herkes ateşin üzerinden atlar. Bu suretle kişinin günahlarından ve kötü ruhlardan arınacağına, sırat köprüsünden rahat geçeceğine inanılır (Tütüncü 1978: 8207-8208). Bununla beraber Türkiye sahasında ateşin yandığı yere cinlerin girmeyeceği, ateşi suyla söndürmenin ve güneş battıktan sonra evden ateş vermenin yasak olduğu, ateşe uzun süre bakan insanlardan olağanüstü varlıkların kaçacağı, ateşe yağ veya çıra saçanın dileğinin kabul olacağına dair oldukça geniş bir inanç ağı mevcuttur (Karakuş 2010: 255-256, Taş 2002: 82, Korkmaz 2015: 54; 58, Özüdoğru yyy: 119). Ancak burada aktarılanlara ek olarak Türk kültüründe ateş kültürünün yeri, tarihi ve ehemmiyetiyle ilgili daha pek çok örnek verilebilir (bk. Kumartaşlıoğlu 2016).

Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre bilhassa Anadolu sahasında hastaları tedavi etmek amacıyla gerçekleştirilen parpı, alazlama, tütsü, kurşun dökme gibi tedaviler, doğrudan ateş kültü kökenlidir: "Çünkü ilkel kişi, ateşe kurban sunar,

yanan kurban dumanının daha yüksek tanrıya ulaşacağına inanırdı. Dumanın iyi kokulu olması için, kurbanın yağlarıyla beraber hoş kokulu bitkiler, bitki tohumları da ateşe atılırdı.” (İnan 1976: 225) Bununla beraber Eliade’nin metalürjik kurban olarak ele aldığı ve madencilerin, Altay avcıları gibi maden aramaya çıkmadan önce kendilerini saflaştırmak amacıyla birtakım pratikleri uygulamaları ve aranmakta olan maden için kurban sunmaları gibi (Eliade 2002: 64-66), Türk kültüründe de metalürjik kurbanın farklı bir formda yaşatıldığı söylenebilir. Bu doğrultuda metalürjik kurbanı 1- metal için kurban, 2- kurban olarak metal şeklinde Türk simyasında gözlemlemek mümkündür.⁴

Yine Eliade tarafından Babil’de madenlerin eril veya dişi olarak sınıflandırılması ve Babil simyasının da bu sınıflandırma üzerine inşa edilmesi gibi Türk simyasında da benzer bir dünya görüşünün hâkim olduğu ortaya konulabilir. Buna göre kültürlerin kaynağı bakımından anaerkil-ataerkil olmasına göre sınıflandırıldığında genel olarak ağaç kültü, yer-su kültü, ateş kültü ve ay kültürünün anaerkil; dağ kültü, güneş kültü ve gök kültürünün ataerkil olduğu ifade edilebilir (bk. Çobanoğlu 2012). Mitolojinin bu kronolojik ve sembolik yapısı, Türkiye sahası anlatmalarında her ne kadar belirgin bir şekilde görülmesi de, başta Hakas, Altay ve Tuva destanları olmak üzere Türk dünyası destanlarında ayın altına; güneşin ise gümüşe (nadiren de bronz) benzetildiği ifade edilebilir. Bu minvalde ateş kültürünün erken dönemde kadınlar tarafından oluşturulması ile ateş kültü etrafında icra edilen çeşitli pratik ve inanmalarla arasında arkaik ve doğal bir bağlantı kurulabilir. Bu bağlantının tezahür alanlarından biri olarak kurşun dökmenin umumiyetle kadınlar tarafından icra ediliyor olması da söz konusu arkaik bağlantının bir başka göstergesidir.

İşlevleri bakımından ele alındığında kurşun dökmenin ateş vasıtasıyla kötülükleri aktarıcı bir özellik kazandığından bahsedilebilir. Bilhassa Güney Sibiryaya Türkleri arasındaki geleneğe göre, orta dünyada yaşayan ve insanların hasta olmalarına sebep olan varlıklar (sarpıvu, yelpevu, üör), kişinin canını/kutunu yediklerinde taşıdıkları hastalıkları da bulaştırmış olurlar. Bu sebeptendir ki kurşun döküldükten sonra ateş vasıtasıyla -umumiyetle suya- intikal eden hastalık veya hastalığa sebep olduğu düşünülen varlık, iade edilmesi veya bir başkasına intikal etmesi amacıyla bir yere gömülür veya تنها bir yere dökülür. Dolayısıyla Türk mitolojisi ve

---

⁴ Şimşek, ateşin bir başka formu olarak ele alındığında, Türkiye sahasında şimşek çakarken dışarıya başta tandırım eğişi olmak üzere demir atmak da metalürjik kurbanın bir başka biçimi olarak görülebilir.

simyasının tarihsel gelişimini yapısal anlamda kurşun dökme geleneği üzerinden tespit edebilmek ve ateş kültü bağlamında açıklamak mümkündür.

Sonuç

Kurşun dökme geleneğinin ateş kültü ile olan ilişkisi, mitik dünya tasavvuru bağlamında ele alındığında, ateşin arındırıcılık özelliğinin ve ateşe atfedilen canlılık ve koruyuculuk işlevlerinin kurşun vasıtasıyla yerine getirildiği görülür. Gerçekleştirilmekte olan pratiklerde kurşunun önce ateşte eritilmesi ve daha sonra soğuk suya temas ettirilerek çıkan buharın bizatihi tedavi edici olması yahut işlemi gerçekleştiren kişiye bir yol sunması, Türk dünya tasavvurunda oldukça önemli bir düzleme tekabül eder. Bilindiği gibi Türk mitolojisinde iyeler, genellikle insanları koruyan, cezalandıran ve insanlarla daha üstün varlıklar ve güçler arasında bağlantı kuran bir sistem üzerine inşa edilmişlerdir ancak Türk dünyasında gerçekleştirilen araştırma faaliyetlerinde iyelerin birbiriyle olan ilişkisiyle ilgili tespit edilen bilgi yok denecek kadar azdır. Bu minvalde ateş ve su kültürünün müşterek noktası olarak ele de alınabilecek kurşun dökme, iyeler arası bir işbirliğine de işaret ediyor olmalıdır. Nitekim belirtildiği gibi yine erken dönemde toplumun dinî, siyasi ve ruhanî lideri olarak kadınlar tarafından yaratılan yer-su kültürünün ateş kültürüyle ilintili olması da doğaldır. Bu sebeple kurşun dökme pratiğinin Türk kültür dünyasının en erken dönemlerinden itibaren ateş kültürüyle bağlantılı bir biçimde yaşayarak geldiği; zaman, mekân ve din değişimine uyum sağladığı ve arkaik hüviyetini günümüz dünyasında da sürdürdüğü belirtilmelidir.

Kaynakça

AKYOL, Erkan (2013), *Diyarbakır Merkez ve Köylerindeki Halk İnanışları* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

ALEKSEYEV, N. A. (2013), *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, (çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

ALP, Münevver (1964), “Eski İstanbul’da Kurşun Dökmek”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 180, ss. 3457.

ALTINIŞIK, Necip (1977), “Bergama’da Nazarla İlgili Uygulamalar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 334, ss. 7983-7984.

ARTUN, Erman (2014), *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyat Sözlüğü (Terimler-Motifler-Kavramlar)*, Adana: Karahan Kitabevi.

ATMACA, İlhami (2006), *Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

ATNUR, Gülhan (2009). “Tatar Halk Anlatılarında Şürelî Tipi”. *Millî Folklor* 73 (Bahar), ss. 26-30.

BALABAN, Tuğrul (2006), *Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

BAYAT, Fuzuli (2004), *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*, Ankara: Piramit Yayıncılık.

BAYAT, Fuzuli (2012), *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Dışı, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BAYRI, Mehmet Halit (1972), *İstanbul Folkloru*, İstanbul: A. Eser Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili (2012), *Türk Mitolojisi: Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

CARPİNİ, Plano (2018), *Moğolistan Seyahatnamesi (13. Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk)*, (çev. Engin Ayan), İstanbul: Kronik Kitap.

ÇAY, Abdulhalûk M. (1989), *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÇIBLAK, Nilgün (2004), “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanıcı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *TÜBAR*, XV, ss. 104-125.

ÇİNPOLAT, Salih (2009), *Karaçay Halk İnanışları ve Uygulamalarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi (Tokat Örneği)*, Erciyes Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2012), “Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Tarih ve Medeniyetler Tarihi Cilt 2*, Ankara: AYK. ss. 981-986.

ÇOLAK, Faruk (2015), *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*, Konya: Kömen Yayınları.

- DİLEK, İbrahim (2002), *Altay Destanları I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLEK, İbrahim (2007), “Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler”, *bilig*, 43, ss. 33-54.
- DOĞAN, Şevki (2013), *Elazığ İli Keban İlçesi Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- DOĞAN, Ümüs (2010), *Develi İlçesi, Zile Kasabası Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- DUNDES, Alan (1992), “Wet and Dry, the Evil Eye: An Essay in Indo-European and Semitic Worldview”, *The Evil Eye: A Case Book*, (Ed. Alan Dundes), Wisconsin: University of Wisconsin Press, ss. 257-312.
- DUNWICH, Gerina (1997), *A Wiccan's Guide to Prophecy and Divination*, Toronto: Carol Publishing Group.
- EBERHARD, Wolfram (1996), *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ELİADE, Mircea (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu* (çev. Ümit Altuğ), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- ELLIOTT, John H. (2016), *Beware the Evil Eye: The Evil Eye in the Bible and the Ancient World, Volume 2: Greece and Rome*, Eugene: Cascade Books.
- ESİN, Emel (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- EŞMELİ, İsmet (2006), *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- GÖNENÇ, Alpaslan (2011), *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- GÜLBAYKÜÇÜK, Sümeyye (2012), *Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

GÜNGÖR, H. ve ARGUNŞAH, M. (1998), *Gagauzlar: Gagauz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GÜRER, Yunus (2008), *Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerde Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

HARVA, Uno (2014), *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, (çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

İNAN, Abdülkadir (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İNCİR, Ayşe (2011), *Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölümle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

JOSHI, S. T. (2007), *Icons of Horror and the Supernatural: An Encyclopedia of Our Worst Nightmares, Volumes 1&2*, Westport: Greenwood Press.

KABAK, Turgay (2011), *Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.

KABATAŞ, Feyzullah (2006), *Rize ve Çevresindeki Yaygın Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

KAHRAMAN, Öner (2010), *Elazığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

KARA DÜZGÜN, Ülkü (2016), “Türk Mitolojisinde Ateş Kültü”, *Türk Mitolojisine Giriş*, (Ed. Fatma Ahsen Turan), Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, ss. 147-160.

KARAKUŞ, Ali Osman (2010), *Sandıklı Folklorundan Damlalar*, Afyonkarahisar: Semih Ofset.

KARANFİL GÜLDEMİR, Münevver (2008), *Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

KORKMAZ, Ramazan (2015), *Çıldır Folklor ve Etnograyfası*, Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.

KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2016), *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Konya: Kömen Yayınları.

LVOVA, E. L. ve diğerleri (2013a), *Güney Sibiryalı Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I: Kâinat ve Zaman, Nesneler Dünyası*, (çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

LVOVA, E. L. ve diğerleri (2013b), *Güney Sibiryalı Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I: Simge ve Ritüel*, (çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

ORKUN, Hüseyin Namık (2011), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2014), *Türk Mitolojisi I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZASLAN, Ayşegül (2012), *Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÖZDEMİR, Serdar Denir (2014), *Anadolu Masallarında Su ve Ateş*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

PARLAYAN, Muharrem (2012), *Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

POLATCAN, Mehmet (2006), *Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

POTAPOV, L. P. (2012), *Altay Şamanizmi*, (çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

RADLOFF, Wilhelm (1956), *Sibiryadan 1.2.*, (çev. Ahmet Temir), İstanbul: Maarif Basımevi.

RADLOFF, Wilhelm (2008), *Türklük ve Şamanlık*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

RUBRUK, Wilhelm von (2001), *Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253-1255)*, (çev. Ergin Ayan), İstanbul: Ayışığı Kitapları.

RUDENKO, Sergey İvanoviç (2001), *Başkurtlar*, (çev. Roza-İklil Kurban), Konya: Kömen Yayınları.

SAVAŞ, Hacer (2007), *Safranbolu ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

SEÇİNTİ, Mehmet Sercan (2014), *Gaziantep İslahiye İlçesi Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

SERDAROĞLU, Ömer Faruk (2018), *Merzifon ve Çevresindeki Halk İnanışları Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

SERTKAYA, Burcu (2012), *Elazığ Folklorunda Eski Türk İnanışlarının İzleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

SIMPSON, Jacqueline ve Roud, Simpson (2000), *A Dictionary of English Folklore*, New York: Oxford University Press.

SKOLNIK, Fred (2007), *Encyclopadeia Judaica Volume 6, DR-FEU*, Michigan: Thomson Gale.

ŞENESEN, İsmail (2015), *Adana Halk İnanışlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri, Karşılaştırma-İnceleme*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.

ŞİMŞEK, Ali (2013), *Manavgat Yöresi Halk İnanışları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

TAŞ, Hülya (2002), *Bursa Folkloru: Bursa İli Gelenek ve Görenekleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Bursa: Gaye Kitabevi.

TEMİR, Ahmet (2016), *Moğolların Gizli Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TÜTÜNCÜ, A. Türabi (1978), “Yalvaç'ta Ateşle İlgili Bir Tören ve İnanışlar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 342, ss. 8207-8208.

URAZ, Murat (1994), *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

YAVUZ ÖZ, Duygu (2017), *Türk Dilinde Işık ve Ateş Kavramı (VII. – XIV. Yüzyıl)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.

YELOĞLU, Nemika (2009), *Kütahya ve Çevresinde Memorat Tasarımı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

YETİŞEN, Rıza (1976), “Naldöken Tahtacıları: Başbağlama, El Öpme, Ocak Kazma”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 329, ss. 7850-7851.